

MARSYAS ADLIGATUS – PAESTUMBAN

KÁRPÁTI ANDRÁS

Zeuxis kezétől való Rómában (...) az Egyetértés
szentélyében a megkötözött Marsyas.

Plin. *NH* 35.66, ford. Gesztelyi Tamás

Paestumban a „Poseidón”-templom¹ körzetéből került elő egy nagyobb méretű (33 cm magas) fületlen palack.² Az edény a helyi műhelyek egyikében készült. A palack az innen előkerült leletanyag egyik jellegzetes vázaformája, a nagyobb számban előkerült ilyen vörösalakos díszítésű votív edényeket tulajdonosaik ajánlhatták fel az istenségnek (valószínűleg Hérának).³ Jellemzőjük az agyag sajátos színe (barnás narancssárga), valamint a bőségesen használt fehér rátétfestés. A szóban forgó vázát Trendall a paestumi vázafestészet későbbi, ún. apulianizáló korszakába sorolta, melyen belül éppen ez a legkorábbi darabok egyike: a Kr. e. 325 körüli évekre datálható.⁴

A vázát díszítő jelenet (*l. kép*) az évszázadokon át népszerű és széleskörűen elterjedt Apollón–Marsyas ikonográfián belül az ún. *Marsyas adligatus* szkhémát követi,⁵ amely, úgy tűnik, Itáliában jelent meg a Kr. e. IV. században.⁶ A szkhéma későbbi példányai ismertek a hellénisztikus korból, illetve nagyobb számban a római császárkorból.⁷ Az ábrázolástípus jellegzetes mozzanata: Apollón a *hybristés* szatírt – kezeit a háta mögé feszítve – egy fához kötözi.

¹ A hagyományosan „Poseidón-templomnak” nevezett, a Héraion szentélykörzettel szomszédos (vagy ahhoz tartozó) híres templom kultuszistenének kiléte ma is vitatott: Héra, Zeus és Apollón is felmerült.

² Vörösalakos palack, Paestum (leltári szám nélkül) a Loc. IV-ből került elő. Lásd *RVP* 341, 624, pl. 222a, b. Vö. FRONING 1971, 43, no. 51; WEIS 1982, 35, no. 17; SCHAUBURG 1958, 51, no. 6.

³ A palack jellegzetesen votív edényforma, helyi jellemző: TRENDALL 1953, 163 (az akkor új leletanyag Paolo Sestieri vezette 1952-ben kezdett feltárások során került elő).

⁴ *RVP* 342.

⁵ A *religatus* és *adligatus* szkhémáról lásd DARAB 2015, 34; WEIS 1982; WEIS 1992, 373–374.

⁶ A megkötözöttség motívumának megszületését az Argonauták mítoszában egyik epizódjához, a bebryx Amykos megbüntetésének ábrázolására szokták visszavezetni. Paestumi vonatkozás: a hagyomány szerint a Paestumtól néhány kilométerre északra, a Sele folyó torkolatánál épült Héra-szentélyt Iasón alapította.

⁷ A Marsyas-ikonográfia katalógusai: SCHAUBURG 1958; WEIS 1992 (= *LIMC* VI 1 s.v. ‘Marsyas’). A Kr. e. 5–4. századra korlátozva: CLAIRMONT 1957; FRONING 1971, 40–44. A mítosz korai rétegeiről, forrásairól lásd KÁRPÁTI 2014, 105–137. további irodalommal.

1. kép

Paestumi vörösalakos palack

Paestum (lelt. sz. nélkül), Kr. e. 325 körül

A Marsyas-ábrázolások nagy időtávot ölelnek át, a műtárgyak többfélék és több kultúrából származnak.⁸ A korai, azaz a Kr. e. V. és IV. századi Marsyas–Apollón-jelenetek között az attikai vázák mellett jelentős részarányt képviselnek a dél- és középső itáliai kulturális *koiné* közegében készült ábrázolások.⁹ Mivel a vásárlóközönség és a helyi vázafestők egyaránt fogékonyak voltak mindarra, ami az anyaországból származott, ezért bizonytalan, hogy egy új vagy újnak tűnő motívum (mint a fához kötözés) a Marsyas-ikonográfia (tágabb?) görög kontextusában értelmezhető-e mint olyan, amely akár felbukkanhatott volna attikai vázán is, vagy mint ami éppen a dél-itáliai görög vagy akár nem görög közönség igényeit és gondolatvilágát tükrözi. A paestumi *Marsyas adligatus*-ábrázolás tüzetesebb vizsgálata talán néhány lépéssel tovább vezet a jelenet típus értelmezésében.

Az eddig kevés figyelmet kapott, csupán néhány szóban tárgyalt vázát Trendall publikálta először 1953-ban, majd (némileg bővebb, de itt is csupán néhány soros leírást

⁸ Gyakori téma etruszk halotti urnákat díszítő reliefen, római falfestményen, domborművön, pénzérmén. Katalógusok 7. jegyzet feljebb, valamint (római kultúra): RAWSON 1987.

⁹ Az arány érzékeltetésére: a FRONING 1971, 40–44. katalógus alapján (a paestumi váza nem szerepel): az itt felsorolt, Kr. e. V. és IV. században készült 54 váza közül 21 (39%) nem attikai: 10 apuliai, 5 campaniai, 5 faliszki, 3 lucaniai, 2 paestumi és 1 etruszk.

adva) a nagy paestumi vázakatalógus (*RVP*) 1987-es második kiadásában.¹⁰ Az edény festése és a máz több helyen lepattogzott, ráadásul a képmező egy része teljesen elvesztett. Az ábrázolás elsőre szembetűnő jellegzetessége: a paestumi palackon a téma más-honnan is jól ismert alapmotívumai szokatlan elemekkel egészülnek ki.

Első ránézésre a jelenet helyszíne sem egyértelmű. Bár a fa természetesen a szabad ég alatti helyszínt jelöli, de egyrészt elmarad a Marsyas-jelenetek egyik jól ismert motívuma a szikla, másrészt az egyik nőalak egy sámliszerű alkatosságon ül, ami az attikai vázakon rendszerint (nyitott vagy fedett) épített helyszínre utal.¹¹ A fa ugyanakkor itt narratív szerepet kap, vagyis az egyebütt szokásos helyszínekjelölő funkcióján túlmutató kulcsmozzanat: arról mesél, *hogyan* nyúzta (vagy nyúzatta) meg élve Apollón Marsyast. Ilyen büntetés nyilvánvalóan a szabad ég alatt zajlik, hiszen élő fához aligha lehetne máshol hozzákötni a bűnöst, de ezt egyrészt a szék jelenléte, másrészt a fa elszáradt, lomb nélküli facsonk-jellege némileg elbizonytalanítja. (A fa megítélését nehezíti, hogy a képből hiányzó terület a fa felső részét is érinti.)

A másik, ami feltűnő és szokatlan: a kezénél fogva fához kötözött Marsyas természetellenes testhelyzete. A festő a szatírt se nem állva, se nem ülve, hanem a két testhelyzet közötti pozícióban ábrázolja. Hátát a fának támasztja, lábai térdben meghajtván vannak, mintha éppen leülni készülne, ám nincs alatta semmi szilárd pont, amire valóban le is ülhetne. A kiszáradtnak, csonkoltnak látszó fatörzs (a festés sérülése miatt nem látszó) egyik ágáról lóg a Marsyas-ikonográfia jól ismert eleme, az *aulos*-tartó bőrtok, a *sybéné*. A szatír lábaitól jobbra nehezen azonosítható négyszögletes tárgy hever a földön (erről lásd lejjebb).

Apollón a fához kötözött Marsyastól balra áll, a *kitharódosok* jellegzetes gazdag díszítésű, itt fehérújjasnak ábrázolt köntösében. Bal kezében nagy méretű kést tart,¹² jobb kezének két ujjával szigorúan mutat rá a bűnösre. Apollón lába előtt a földön gondosan megformált, fehérrel festett szép, míves *kithara* látható. (A kép fennmaradt részén a rivális hangszer, az *aulos* sehol sem jelenik meg, és a díszítésből hiányzó rész elhelyezkedése miatt szinte biztosra vehető, hogy a festő csakis az *aulos* tartótokját ábrázolta ezen a jeleneten.) A zenei verseny két főszereplőjén kívül további epizodisták és szemlélődők is megjelennek: három nőalak (Múzsák?) kezükben *phialé*, egy negyedik nőalak, aki a már említett sámlin ül, tőle balra, vagyis Marsyas előtt köpenybe burkolt, a megkötözött szatír felé hajló *silénos*-figura (hogy ő *silénos*, arra egyedül a köpenye alól kilátszó szőrösnek ábrázolt lábszárai utalnak), továbbá Apollón fölött lebegve szárnyas Niké-alak koszorúval, mellette még egy nőalak (esetleg feminin Erós?), de ennek csupán a felső része maradt meg. A jelenet

¹⁰ Lásd a 2. jegyzetet.

¹¹ Vö. KÁRPÁTI 2014, 41–42.

¹² A különlegesen kegyetlen és emlékezetes büntetésre utaló motívum a Kr. e. IV. században tűnik fel. A kés a jelenet szereplőit ekkoriban kiegészítő szkítha rabszolga kezében jelenik meg, de Apollónnál, sőt Marsyasnál is felbukkan, lásd WEIS 1992, 376. SCHAUBENBURG (1958, 60, 138. j.) tévesen hozza példaként a paestumi vázát: a kést a festő nem Marsyas, hanem Apollón kezébe adja.

ilyetén „benépesítése” jellemző a klasszikus kori Marsyas-jelenetekre (és nem csupán az *adligatus* szkhémához tartozókra). A mellékszereplők identitása konvencionálisnak mondható: a Múzsák Apollón kísérői, Marsyashoz természetes módon társulnak satyrosok és/vagy silénosok, a szárnyas Niké pedig a versenyjelenetek jól ismert attribútuma. A párhuzamos jeleneteken istenek is gyakran megjelennek a verseny és a büntetés nézőiként (Zeus, Artemis stb.), talán itt is istennőt ábrázol az ülő nőalak (a három másik, talán Múzsának gondolható nőalak áll).

A paestumi *Marsyas adligatus*-ábrázoláshoz viszonylag közeli párhuzamként említhető egy szintén Kr. e. 330 körülre datálható apuliai kehelykratér.¹³ A Brüsszelben őrzött váza talán valamivel korábban készült, mint a paestumi palack. Marsyas ezen is fához kötözve látható, de itt hangsúlyosan, már-már büszkén álló testhelyzetben. A festő a fát itt élőnek ábrázolja, ágakkal, levelekkel, és itt is az egyik ágáról lóg le a *sybéné*, sőt, itt a fúvósjátékosok jellegzetes arc-leszorítója, a *phorbeia* is látható a *sybéné* mellett lógva. Az *aulost* magát ez a festő sem teszi láthatóvá. A brüsszeli váza Marsyasa szakállas meztelen férfialak, egyedül az enyhén hegyes orr utal *satyros* mivoltára. Fejét büszkén felfelé veti, mintha bátran nézne szembe Apollónnal. Feltűnő, hogy mindkét festő minimálisra kívánta korlátozni Marsyas szatír mivoltának jelzését. A brüsszeli képen a kivégzés előtt álló szatír fején van a győzelem jeleként a babérkoszorú (a paestumi vázaképen sajnos nem látható Marsyas feje). További párhuzam Apollón díszített, *kitharódos*-köpenye, a földre helyezett fehérrel festett *kithara* (a hangszer alakja is nagyon hasonló), valamint hogy itt is Apollón kezében látható az ominózus kés. A brüsszeli ábrázoláson is megjelenik egy Múzsának tűnő nőalak, itt laza testtartásban állva sziklára támaszkodik, illetve a főszereplők fölött lebegve három alak látható, egy ülő istennő, tőle balra szárnyas Niké, jobbra pedig köpenyen ülő, kecskelábú Pan, egyik kezében *phialé*, másikban *alabastron*.

Ezek az erős párhuzamok, ha lehet, még inkább kiemelik a paestumi palackot díszítő ábrázolás két szokatlan elemét: a fához kötözött Marsyas-alak megkötözöttségében is „természetellenes”, félig ülő, félig álló testtartását, valamint a fa törzse

¹³ Vörösalakos apuliai kehely-kratér. Brussels, Musées royaux d'art et d'histoire R227, a Darius-festőhöz közeli stílusban. Lásd WEIS 1992, 373, no. 52. További viszonylag közeli párhuzam egy Varsóban őrzött apuliai (?) palack (Muzeum Narodowe 142259, CVA Pologne 1 IVd 36–37, pl. 49, 4a, b, c), lásd FRONING 1971, 43, no. 50 (szintén *Marsyas adligatus*), Kr. e. 330 körül. Ezen a képen Marsyast ülő testhelyzetben ábrázolta a festő fához kötözve. A képen a Marsyas-ikonográfia egyik jellegzetes motívuma a *tripus* is megjelenik, illetve a szkítha szolga, kezében késsel. Hogy a téma ekkoriban már-már természetes módon idézi fel a dionysosi attribútumokat, arra szép példa, hogy ezen a *Marsyas adligatus*-jeleneten a bűnöst „kísérő” *satyrosok* (ketten) nem csupán a mítoszban szerepet kapó kelléket, az *aulost* tartják a kezükben, hanem egyikőjük *thyrsost*, másik *tympanont* is. A vázaforma és az agyag CVA-ban jelzett színe (szintén barnás narancs-sárga) alapján talán nem kizárt, hogy ez az edény is paestumi műhelyben készült. (A vázát a paestumi kerámia legnagyobb szakértője Trendall, úgy tűnik, nem látta, nem szerepel sem az RVP-ben, sem az RVAp-ben.)

előtt heverő, a nagy számú Marsyas-jeleneteken mindeddig párhuzam nélküli, négy-szögletes tárgyat.

Jocelyn Penny Small meggyőzően bizonyította¹⁴, hogy amikor a Kr. e. IV. század második felében az etruszk művészek ábrázolni kívánták a történetet, amelyben a Vibenna-testvérek foglyul ejtik és megkötözik Cacut¹⁵, a két lyra-játékos jós-alak, Apollón és Cacu megfelelése alapján természetes kreativitással adaptálták az Apollón–Marsyas-ikonográfiát a Vibenna/Vipinas–Cacu-témára. A centrális alakok (a lyra-játék közben ábrázolt Apollón és a szintén *lyrán* játszó Cacu), valamint a kompozíció (két főalakot körülvevő elrendezés) megfeleltetése és átértelmezése magával vonta Marsyas „átértelmezését” is. Cacu ifjú tanítványa, Artile foglalta el a helyet a kompozícióban, csupán annyi „volt hátra”, hogy az *aulos* helyét átvegye Artile kezében az összehajtható íróta, a diptychon. Az Apollón–Marsyas-kompozícióban a két főalakot két oldalról figyelő kísérfigurák helyébe lépett a két Vipinas/Vibenna-testvér: Avle/Aelius és Caile/Caelius.¹⁶

A kompozíció és a főalakok ilyen öntörvényű transzformálása azonban nem jelentette, hogy az etruszk művész ne értette volna a görög Marsyas-ikonográfiát. A téma etruszk feldolgozásai is ismertek ugyanebből a korból¹⁷, sőt már a Kr. e. IV. század elejéről, ami minden bizonnyal közvetlen görög (vagyis nem itáliai görög) hatásra utalhat. Innen már könnyen mehetünk tovább (Small gondolatmenetét követve): az etruszk Vipinas–Cacu-ikonográfia (vagyis Cacu és Artile törbe csalásának története) nyilván hatással kellett legyen a „foglyul ejtett Cacut” ábrázolásaira is, ahol Cacu rendszerint félig álló, félig ülő testhelyzetben látható.¹⁸

Ha tehát elfogadjuk a feltételezést, hogy egyrészt a Kr. e. IV. század közepétől ismert etruszk Cacut-jelenetek, melyek feltehetően a Kr. e. 330-as évekből ismert itáliai Apollón–Marsyas-ikonográfiából merítettek, másrészt, hogy a Kr. e. III. századból ismert etruszk Cacut-ábrázolások motívumainak lehetnek Kr. e. IV. századi előzményei, akkor a Kr. e. 325 körül készült paestumi jelenet sajátosságai etruszk kölcsönhatás alapján magyarázhatók. A fához kötözött Marsyas – a néhány más dél-itáliai *adligatus*-jelenet párhuzamával ellentétben – félig álló, félig ülő testhelyzete

¹⁴ SMALL 1982 [2014], 3–67, kül. 59–67. Általánosságban a görög ikonográfia etruszk adaptálásáról lásd MAGGIANI 1992 (uo. a Vipinas–Cacu-ikonográfia: 4).

¹⁵ A Vibenna–Cacu-történeteket szöveges forrásokkal és ábrázolásokkal együtt áttekinti legújabbban NEEL 2017, 113–121. Vö. LIMC III 1, s.v. 'Cacu' = MAVLEJEV 1986.

¹⁶ A kronológia szempontjából számunkra az egyik legfontosabb forrás a Bolsenából előkerült, a British Museum gyűjteményéhez tartozó etruszk bronz tükör (lelt. sz. 633) datálása Kr. e. IV. század vége, lásd MAVLEJEV 1986, 175, no. 1. Figyelemre méltó, hogy a jelenet mintha „emlékezne” a kompozíció *satyrikos* forrásvidékére: a szereplők fölött egy sziklahasadékból szatírfej kandikál ki, a képmezőt pedig szőlőfürtök veszik körbe.

¹⁷ A Kr. e. IV. századi etruszk és faliszak Marsyas-jelenetek listáját adja: SMALL 1982 [2014], 59, 7. jegyzet.

¹⁸ Lásd SMALL 1982 [2014], 119–123 (Appendix I, no. 6–9). A jós foglyul ejtése a tudás kikényszerítésére ismert motívum: Próteust Menelaos és Aristaios ejti csapdába, Picust Numa. Small azonosítja az etruszk jós Cacut alakját a barlanglakó szörnyeteg Cacusszal (vitatható).

felelhet meg a foglyul ejtett Cacuének. És ahogyan a kompozícióban etruszk környezetbe átkerülve Marsyas *aulosa* helyébe lép Artile írotáblája, úgy ez utóbbi az etruszk kultúrával is kapcsolatban levő paestumi vázán visszatér, immár Marsyas lábai elé letéve a fa tövébe. Mind az etruszk, mind a görög-lucanus közönség láthatott számos attikai ábrázoláson írotáblát. Gyakori motívum falra akasztott attribútumként, olykor egy-egy ifjú vagy netán fiatal lány kezében menet közben. Ilyenkor az írotáblát mindig zárt állapotban látjuk: mindig síkban, kétdimenziós nézetben ábrázolták. Artile az attikai iskolajelenetek szereplőinek vagy a Múzsáknak a kezében látható írotáblákhoz hasonlóan nyitva tartja a térdén az írotáblát. Ha a motívum etruszk kontextusból önálló életre kelve „visszatér” Marsyas körébe, akkor itt értelmetlen lenne nyitva, vagyis használat közben ábrázolni. Így hát, ha valóban írotábláról van szó, akkor a paestumi vázaképen az oldalnézeti perspektíva miatt (először?) kellett zárt írotáblát háromdimenzióban ábrázolni.¹⁹

A fenti gondolatmenetben nem a szokatlan motívumok értelmezése vagy „megfejtése” volt a lényeges. A görög témákat a dél-itáliai és szicíliai vázafestők mind az öt régióban nem egyszer lazán, asszociatív módon, a görög vagy máshonnan kapott ösztönzéseket és motívumcseréket nagy szabadsággal kezelve adaptálták saját és közönségük ízléséhez. Vagyis egy-egy itt felbukkanó új elem mögött nem, vagy csak szoros kivételként tűnik érdemesnek a mítosz valamely lappangó változatát sejteni. Esetünkben sem erről van szó, hanem inkább arról, hogy a Marsyas-ikonográfia ritka paestumi példányában²⁰ egymástól messze nem független három tényező együttesének a hatása ragadható meg. E három tényező: (1) a paestumi vázafestészetnek a dél-itáliain belül számunkra is érzékelhető markánsan egyedi íze; (2) a paestumi hellénizált lucanus, sőt, „lucanizált” görög közönségnek a másik négy dél-itáliai vázafestészeti régiótól megkülönböztethető ízlésvilága, továbbá (3) Paestum-Poseidónia földrajzi fekvése. Ezek együtt ösztönözheték a paestumi festőt, hogy például a tarantumi (apuliai) görög közönség elvárásaihoz képest szabadabban vegyen át motívumokat más kultúrákból. Így ezt megtehetette olyan elemekkel is, amelyek az etruszk művészetben éppen az itáliai vagy anyaországi görög művészetből átvéve kaptak ott, etruszk közegben más értelmeket.

Vagyis a kulturális kölcsönhatások több rétege és jelen esetben „visszatérő” mozgása figyelhető meg ezen a példán: miképpen adaptálja egy etruszk téma a görög

¹⁹ A négyszögletes tárgyról a fatörzs előtt, Marsyas mellett Trendall: „there is a box, which is probably served as a container for Apollo’s knife” (kiemelés tőlem). Vö. SCHAUENBURG 1958, 52 („ein bebänderten Kasten für das Messer”). Egy etruszk alabástrom hamvurnát díszítő jeleneten a négyszögletes tárgyat (diptychont?) Cacú tartja a kezében (a lyra helyett?): Firenze 5777 (MAVLEJEV 1986, 176, no. 7.c).

²⁰ A tárgyalton kívül még egy paestumi Marsyas-jelenetet ismertünk, egy a Louvre gyűjteményében (K570) található vörösalakos *lekanis*, a paestumi vázafestészet első korszakának nagy mesterének, Asteasnak az alkotása (Kr. e. 340 körül). Apollón ülve játszik a *kitharán*, Marsyas szintén ülve az *auloson*, mögötte kis méretű templom. A jelenet további szereplője három Múza, mindhárman ülnek, kezükben egy-egy múzsa-attribútummal: egyiknél *lyra*, másikonál *kithara*, harmadiknál írotábla. Lásd RVP 108, 140; FRONING 1971, 41, no. 20.

Marsyas-ikonográfia elemeit és kompozícióját, alakítja át saját ízlésére és adja vissza új, különös mozzanatként az időközben saját kultúráján „belül” öntörvényűen formálódó dél-itáliai (vagy csupán „paestumi görög”?) Marsyas-ikonográfia számára. Mint valami kulturális kölcsönhatásokból „kihallható” zenei szonátaforma: (1) téma; (2) a téma kidolgozása (megváltozása: hangnemváltások, variációk stb); végül (3) a téma „visszatérése” (repríze) a bejárt úttól más minőséget kapva.

A lucanus-görög közönséget nem azért nem zavarta, ami a görög Marsyas-mítosz felől nézve értelmetlennek tűnhet, mert nem értette a képi jelet, hanem, éppen ellenkezőleg, azért nem, mert talán a Kr. e. 4. századi dél-itáliai görög közönségnél többet, másképp értett meg. Felismerhette és élvezhette az ábrázolási szkhémákkal és motívumokkal való szabad alkotói játékot, illetve ezek egymásra hatásait. Számára már a mítosznál és változatainál érdekesebb lehetett kulturális „remix”.

RÖVIDÍTÉSEK:

CVA: *Corpus Vasorum Antiquorum*

LIMC: *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*. 8 vols. Zürich–München, 1981–1999.

RVAp: A. D. Trendall–A. Cambitoglou: *Red-Figure Vases of Apulia*. 2 vols. Oxford, 1978–1982.

RVP: A. D. Trendall: *The Red-Figured Vases of Paestum*. London, 1987.

BIBLIOGRÁFIA

CLAIRMONT 1957

C. W. CLAIRMONT: Studies in Greek Mythology and Vase Painting: Apollo and Marsyas. *Yale Classical Studies* 15, 1957, 161–178.

DARAB 2015

DARAB Ágnes: Marsyas és Apollo: két paradigma. *Ókor* 14/2. 2015, 33–40.

FRONING 1971

Heide FRONING: *Dithyrambos und Vasenmalerei in Athen*. Würzburg, Konrad Triltsch, 1971.

KÁRPÁTI 2014

KÁRPÁTI András: *Múzsák ellenfényben. A régi görög újjene: vázakép, popkultúra, politika*. Budapest, Gondolat, 2014.

MAGGIANI 1992

Adriano MAGGIANI: Iconografie greche e storie locali nell’arte etrusco-italica tra IV e III secolo a.C. *Prospettiva* 68. 1992, 3–12.

MAVLEJEV 1986

Jevgenyij MAVLEJEV: „Cacu”. In: *LIMC* III 1, 175–177.

NEEL 2017

Jaclyn NEEL: *Early Rome: Myth and Society*. Malden, MA, Wiley Blackwell, 2017.

RAWSON 1987

Piers B. RAWSON: *The Myth of Marsyas in the Roman Visual Arts: An Iconographic Study*. Oxford, BAR Publishing, 1987.

SCHAUENBURG 1958

Konrad SCHAUENBURG: „Marsyas”. *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung* 65. 1958, 42–66.

SMALL 1982 [2014]

Jocely Penny SMALL: *Cacus and Marsyas in Etrusco-Roman Legend*. Princeton, Princeton University Press, 1982. (2. kiadás 2014.)

TRENDALL 1953

Arthur Dale TRENDALL: Paestan Postscript. *Papers of the British School at Rome* 21. 1953, 160–167.

WEIS 1982

Anne WEIS: The Motif of the *Adligatus* and Tree: A Study in the Sources of Pre-Roman Iconography. *American Journal of Archaeology* 86/1. 1982, 21–38.

WEIS 1992

Anne WEIS: „Marsyas” In: *LIMC* VI 1, 366–378.

A KÉP FORRÁSA

A. D. Trendall: *The Red-Figured Vases of Paestum*. London, 1987, Pl. 222a–b.